

Tafsir Dergisi - Tafsir Journal

e-ISSN: 2792-078X

Cilt/Volume: 4, Sayı/Issue: 1 (Haziran/ June 2024): 1-19

Psiko-Eğitsel Açıdan Kur'an'ın Hitâp Üslûbu The Address Wording of the Quran from a Psycho-Educational Perspective

Mehmet Demir

Dr. Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi/ Tefsir Anabilim Dalı
İnönü University, Faculty of Theology
Malatya, Türkiye
e-mail: dmehmet2344@gmail.com
orcid.org
0000-0002-8972-6312

Sibel Demir

İlahiyatçı, Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi.
Theologian, Fırat University, Faculty of Teology, Elazığ, Türkiye
e-mail: 88sibelcelik@gmail.com
orcid.org/0000-0002-2719-324X

Makale Bilgisi/Article Information
Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi/Received: 01.02.2024
Kabul Tarihi/Accepted: 05.04.2024
Yayın Tarihi/Pub Date: 30.6.2024

Atıf/Cite as

Demir, Mehmet, Psiko-Eğitsel Açıdan Kur'an'ın Hitâp Üslûpları, Tafsir Dergisi 4/1 (Haziran 2024), 1-19.
Demir, Mehmet, The Address Wording of the Quran from a Psycho-Educational Perspective, Tafsir Journal
4/1 (June 2024), 1-19.

İntihâl/Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihâl içermediği teyit edildi/This article has been
reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. Published by Tafsir Journal,
Turkey.<http://www.tafsirdergisi.com/index.php/tafsir/index>

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

PSİKO-EĞİTSEL AÇIDAN KUR'AN'IN HİTÂP ÜSLÛBU ¹

Öz

Kur'an, bireyin iç dünyasını harekete geçirecek tarzda nâzil olmuştur. Kur'an'ın hitâp üslûplarının psiko-eğitsel açıdan incelenmesi ifadesi, Kur'an vahyinin ilâhî konumdan beşerî ortama indirilişi esnasında muhatapların kavrayış seviyesine uygun hâle getirilişini anlatan bir ifadedir. Bu nedenle Kur'an'ın anlatım biçimi, insan psikolojisine yönelik mesajlar içermektedir. Yüce Allah'ın Hz. Muhammed'e (as.) inzal buyurduğu ilâhî hitabın, ilk muhatap kitleyi istedik yönde dönüştürdüğü bilinen bir gerçektir. Kur'an'ın hitâp üslûplarının psiko-eğitsel açıdan incelenmesi bu dönüşümün izlediği metot hakkında da bize bir fikir verecektir. Cahiliye Arap toplumunun vahye muhatap olduğu süreçteki psiko-sosyal durumunu ve Kur'an'ın onları tevhid inancına davet ederken takip ettiği psiko-eğitsel süreci bilmek gerekir. İlâhî vahiy, muhatap kitlenin aklını ve his dünyasını harekete geçirecek tarzda bir yol mu izlemiş, yoksa sadece hakikatleri basit ve düz ifadelerle dile getirip muhataplarını bu hakikatlerle baş başa mı bırakmıştır? İnsanın psikolojik yönüne hitap eden unsurlar içermekte midir? Bu çalışmada, Kur'an'ın hitâp üslûplarının psiko-eğitsel mesajlar da içerdiği gerçeği örneklem yöntemiyle seçilen hususlar çerçevesinde incelenmiştir. Kur'an'ın hitâp üslûbunun psiko-eğitsel yönünü araştırma amacı taşıyan çalışmada, metin içeriği yanında hitâp üslûbunu etkileyen metin dışı faktörler de ele alınmıştır. Kur'an'ın doğru anlaşılması için metin dışı bağlam önemli olduğu gibi eğitim psikolojisi için de bu önemlidir. Zira bir söz, söylendiği bağlam, şartlar ve ortam içinde gerçek anlamını kazanır ve doğru anlaşılır. Kur'an'ın içerik üslûplarından mesel, kıssa, tasvir, vaad-void, tekrar, soru-cevap gibi hitâp üslûpları psiko-eğitsel yönden ele alınarak birer örnek verilmekle yetinilmiştir. Makalede Kur'an'ın hitâp üslûplarının psiko-eğitsel yönünün de olduğu üzerine durulmuştur. Seçilen konu başlıklarına verilen örneklerle bu konunun açıklığa kavuşturulması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Kur'an'ın Hitâp Üslûbu, Psikoloji, Psiko Eğitsel.

The Address Wording of the Quran from a Psycho-Educational Perspective²

Abstract

The Quran was revealed in a manner that activates the inner world of the individual. The expression of "examining the address wording of the Quran from a psycho-educational perspective" is an expression that refers to the process of adapting the revelation of the Quran to the comprehension level of its addressees during its descent from a divine realm to a human environment. For this reason, the narrative style of the Quran contains messages regarding human psychology. It is a known fact that the divine address sent down to Muhammad by Almighty Allah transformed the first addressees in the desired direction. Examining address wording of the Quran from a psycho-educational perspective will also give us an idea about the method followed by this transformation. It is necessary to understand the psychosocial condition of the Arab society during the pre-Islamic era (*Jahiliyyah*) when they were addressed by the revelation, and the psycho-educational process the Quran followed in inviting them to the belief in *tawhid*. Did the divine

¹ 2020 yılında İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde Tefsir Ana Bilim Dalında sunduğum "Kur'an'ın Hitâp Üslûplarının Psiko Eğitsel Açıdan Değerlendirilmesi" adlı Doktora Tez Seminerimden uyarlanarak yazılmıştır.

² This text is adapted from my doctoral thesis seminar titled "Evaluation of the Address Wording of the Quran from a Psycho-Educational Perspective," presented in 2020 at the Department of *Tafsir*, Faculty of Divinity, İnönü University.

revelation follow a path that would activate the intellect and emotional world of its addressees, or did it merely state the truths in simple and plain terms, leaving them alone with these truths? Does it contain elements that appeal to the psychological aspect of humans? In this study, the fact that the Quran's address wording also contain psycho-educational messages has been examined within the framework of selected examples using the sampling method. In the study aimed at investigating the psycho-educational aspect of the Quran's address wording, both the content of the text and the external factors influencing the address wording have been examined. The non-textual context is as important for educational psychology as it is for the correct understanding of the Quran. Indeed, a statement gains its true meaning and is correctly understood within the context, conditions, and environment in which it is spoken. Various address styles of the Quran such as parables, narratives, descriptions, promises and threats (*al-wa'd wa al-wa'id*), warnings, repetitions, and question-answer formats have been exemplified, considering their psycho-educational aspects. In the article, it is emphasized that the address wording of the Quran also have a psycho-educational aspect. It is aimed to clarify the chosen topic headings with examples provided for each, thereby achieving clarity on the subject.

Keywords: *Tafsir*, address wording of the Quran, Psychology, Psycho-educational.

GİRİŞ

Bu araştırma Kur'an'ın hitâp üslûplarının psiko-eğitsel açıdan incelenmesini konu edinmiştir. Kur'an'ın hitap üslûbü psiko-eğitsel açıdan ele alınmış, böylece Kur'an âyetlerinin insanların psikolojik ve eğitimsel ihtiyaçlarını da dikkate alacak şekilde Cenab-ı Allah tarafından tasarlanarak hak ve hakikati insanlara ileten vahiy kesitleri olduğu ortaya konmaya çalışılmıştır. Kur'an'ın hitap üslûbunun eğitim psikolojisi açısından değerlendirildiği bu çalışmada, Kur'an metninin içeriği ve metin dışı bağlamı incelenmiştir. Zira bir söz kendi başına bir anlam ifade edebilir, o sözden gerçekte ne kastedildiği ise ancak sözün nasıl bir ortamda, hangi bağlamda ve söyleyenin hangi maksatla söylediği bilindiği takdirde anlaşılabilir.

Kur'an'ın tarihsel bağlamı doğru anlaşıldığında, evrenselliği hususunda oluşturulmak istenen şüphelerin mesnetsiz olduğu ortaya çıkar. İlâhî vahyin ilk muhatap kitleye, mevcut yaşam tarzından farklı bir sosyo-kültürel yaşam tarzı benimsetirken takip ettiği psiko-eğitsel üslûbun bilinmesi, Kur'an'ın doğru anlaşılması ve doğru anlatılması için gerekli bir husustur. İslâm'ın başlangıcında muhatap kitle inançlarına, değerlerine aykırı ifadeler içeren vahiy kesitlerini halkın dinlemesine engel olmak için ciddi bir çaba gösterildiği bilinmektedir. Fussilet Sûresi 26. âyette ³ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا هَذَا الْقُرْآنَ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ İnkârcıların halkın Kur'an'ı işitmemesi için Kur'an okunurken gürültü çıkarma hususunda birbirlerine tavsiyede buldukları anlatılmıştır. Hz. Peygamber, yeni gelen âyetleri genelde Kâbe civarında açıktan insanlara okur ve oradakiler dinlerdi. Mükemmel bir söz ve anlam birlikteliğine sahip olan Kur'an, söz güzelliğine hayranlık duyan Mekkelileri etkiliyordu. İşte muhatap kitlenin bu yönünü dikkate alarak Kur'an'ın inzâli de onun psiko-eğitsel yönünü göstermektedir. İşte bu çalışma Kur'an'ın hitap üslûplarının psiko-eğitsel yönünü ortaya koymayı amaçlamaktadır. "Kur'an'ın psiko-eğitsel yönü" isimlendirmesi son yılların ürünüdür. Ancak "vahyin muktezayı hâle uygun inzâl buyurulması" hususu İslâm'ın ilk dönemlerinden beri bilinen bir gerçekliktir. İlâhî mesajın zaman ve zeminin gereklerine uygun verilmesi, vahye muhatap insanın durumunun dikkate alınmasını da içerir. Bireyin içinde bulunduğu duygu durumunun "psikoloji" terimiyle adlandırılması sebebiyle, Kur'anî öğretilerin bu bilimin verileriyle sınırlandırılması gibi yanlış algıya kapılamamak gerekir. Kur'an'ı okuyan herkes rahatlıkla

³ Fussilet 41/26.

yüce Allah'ın buyruklarını insanların psikolojisine hitap eder bir tarzda indirdiğine şahit olacaktır. Zaten inzâl tabiri de yüce Allah'ın hitabını insanların kavrayış seviyesine indirilmesini ifade etmektedir.

Kur'an'ın hitap üslûplarının psiko-eğitsel açıdan incelenmesi, insanların ihtiyaçlarına cevap vermeyi ve Kur'an mesajının daha iyi bir şekilde anlaşılıp uygulanmasında motivasyonu arttırmayı sağlayacaktır. Kur'an muhatapların farklı psikolojik durumlarına uygun gelecek farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Psiko-eğitsel inceleme ile bu yaklaşımların günümüzde bireylerin psikolojik durumlarına nasıl uyarlanacağı anlaşılabilir. Psiko-eğitsel analiz, günümüzde din eğitiminde hangi metot ve stratejilerin kullanılmasının daha faydalı olacağı konusunda rehberlik edebilir.

Çalışma, araştırmanın konusu kapsamına giren alanla ilgili yazın kaynaklar taranarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Konuyla ilgili kitap, tez ve makaleler taranmıştır. Âyet mealleri verilirken Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınlarından çıkan, Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadrettin Gümüş tarafından hazırlanan "Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir" adlı eserden yararlanılmıştır. Çalışma, Kur'an'ın hitap üslûplarını sadece psiko-eğitsel açıdan ele almaktadır. Konunun kapsamının geniş olması hasebiyle metin dışı bağlam olarak mekkîlik-medenîlik ve Kur'an'ın tencîmi ile Kur'an'ın içerik üslûpları⁴ olan mesel, kıssa, tasvir, vaad-void, tekrar, soru-cevap gibi hitap üslûplarının psiko-eğitsel yönüne birer örnek verilmiştir.

Konu ile ilgili ülkemizde Abdurrahman Kasapoğlu tarafından bu sahada çalışacaklara ışık tutacak tarzda "Kur'an'ın Üslup Psikolojisi"⁵ adlı çalışması vardır. Bunun dışında sadece hitap üslubu ile ilgili çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalara yazı içinde ve kaynakçada yer verilmiştir. Kur'an'ın hitap üslubunu psiko-eğitsel açıdan ele alan bütüncül bir çalışma mevcut değildir. Çalışmanın bazı bölümleri ile ilgili makaleler yazılmıştır. Ancak konuyu psiko-eğitsel yönüyle ele alan kapsamlı bir çalışma yoktur.

1. Kur'an'ın Hitap Üslûbu ve Psiko-Eğitsel Süreç

Üslûp, Kişinin heyecanlarını, düşünce ve duygularını ifade biçimi, dili kullanma tarzıdır. Diğer bir ifadeyle duygu, düşünce, hayal ve eylemlerin özgün bir tarzda dilin araç ve imkanlarıyla ifade edilmesidir.⁶ Olay ve olguların anlatımında farklı edebî tarzlar kullanarak ve dinleyicinin içinde bulunduğu durum ve şartları dikkate alarak söz söylemek muhatapın ilgisini artırır. Allah vahyin nüzulünde, insan psikolojisini, duygu hâlini, düşünce yapısını ve sosyal çevresini dikkate alarak, bireyi ve toplumu ilahî değerler doğrultusunda eğitmeyi amaçlamıştır.⁷

Hitap üslûbundan maksat, hedef kitleye yönelik kullanılan dil ve ifade tarzıdır. Hitap üslûbu, iletişimde kullanılan ifadelerin tonu, söyleniş şekli yani muhatapla iletişim kurma şeklidir. Kur'an'ın kendine has hitap tarzının amacı insanları doğru yola yönlendirmek, ahlâki değerleri vurgulamak ve Allah'a olan inancı güçlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çeşitli anlatım üslûpları kullanılmış, muhatap kitlenin dil seviyesi, sosyal konumu, ilâhî hitap karşısındaki tutumu ve muhatapın içinde bulunduğu ruh hâli dikkate alınmış, böylece onun anlayış seviyesine uygun yapılan hitap ile verilen mesajın anlaşılmasına ve benimsenmesine katkı sağlamıştır.⁸ Konuşmada dile getirilen hususların benimsenmesi, hedef kitlenin içinde bulunduğu psiko-sosyal ve kültürel durumun dikkate alınmasıyla gerçekleşir. Onların alışık

⁴ İçerik üslûbu ile Kur'an'ın bir hususu muhataplara anlatırken konunun anlaşılması için kullandığı metotlar kastedilmektedir..

⁵ Abdurrahman Kasapoğlu Kur'an'ın Üslup Psikolojisi (Ankara: Gece Kitaplığı, 2020).

⁶ İsmail Durmuş, "Üslûp", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/ 383.

⁷ Abdurrahman Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 1/112.

⁸ Celalettin Divlekçi, *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslûp Analizi (Fâtiha Sûresi Örnekleme)* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 85, 119, 120.

olduğu ifade tarzlarını kullanmak, yaşamlarında süregelen alışkanlıklarına ve inançlarına atıfta bulunmak hitabın etkinliğini artırır.

Yüce Allah ilâhî mesajını insanlara iletirken onların kullandıkları atasözünü, deyim gibi ifadeleri kullanmış veya bu kalıplara atıfta bulunulmuştur. Yemini bozmanın mantıksal çelişmesine dikkat çekerken *وَجَدَتْ حَرْقَاءُ صَوْفًا* âyetinde kullanılan ifade ile *وَلَا تَكُونُوا كَأَنَّي نَقَصَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةِ أَنْكَاثًا* "Harka yün buldu" deyiminin (atasözünün) kullanımına atıf yapılmıştır. Cahiliye Arap toplumu tarafından önceden bilinen bu tabir, Rayta binti Sa'd b. Teym adlı bir kadının büyükçe bir yün kütlesini cariyeleriyle birlikte öğlene kadar güzelce eğirdikten sonra onlara emredip birlikte tekrar çözmelerini anlatan ve yapılan işi sonuçsuz ve anlamsız kılan çabayı ifade eden bir tabirdir.⁹ Kur'ân, hitap ettiği kitlenin yanlış algılarını mevcut anlayış kalıpları üzerinden düzeltmeye çalışırken onların anladıkları ve kullandıkları dilin seviyesine uygun bir üslup ile hitapta bulunmuştur.

Yanlış olan bir inançla mücadele esnasında, başlangıçta o inanca ait yanlışlıklar ifade edilirken kullanılan dilin rencide edici olması, hakaret içeren ifadeler kullanılması çoğunlukla tepki ile karşılaşır. Zira herkesin inanç bazında yapageldiği şeyler kendisine doğru görünür, aksi bir durum zaten inanmamak anlamına gelir. Kullarının bu psikolojik yapısını bilen yüce Allah, *وَلَا تَسُبُّوا الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسُبُّوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ* "Allah'tan başkasına tapanların taptıklarına sövmeyin ki; onlar da cahilce haddi aşır Allah'a hakaret etmesinler"¹⁰ buyurur. Çünkü Mekke müşrikleri tapındıkları varlıkların ilâhlığı hakkında herhangi bir endişe duymamaktaydılar. Batıl ilâhları yermek ve eleştirmek haklı bir gerekçe olmasına rağmen, âyette yüce Allah, eleştirmeyi, kötüleme ve sövmeye vardırımdan sakındırmıştır. Zira kötü bir işten men etmek daha sakıncalı bir sonuca götürecektir ise o işten men edilmez.¹¹

Yüce Allah, toplumda yaygın yanlış inançla mücadelede, rencide edici bir üslup ve hakaret içeren ifadeler kullanmamıştır. Dinî eğitim, bireyin yaratılışında var olan olumlu kabiliyetlerini geliştirme ve olumsuz olanlarını farkındalık oluşturmak sûretiyle etkisiz hâle getirerek faydalı olan birikimleri gelecek kuşaklara taşımak için gerekli çabayı göstermeyi böylece insanın iyi özelliklerini nitelik olarak arttırmayı, insanı dünya ve âhiret saadetine ulaştıracak işleri yapacak yetkinliğe ulaştırmayı amaçlamaktadır.¹²

Kur'ân'ın, Hz. Âdem'in oğlunda kıskançlığa sebep olan durum ve işlediği suç sonrası yaşadığı pişmanlık gibi insanın tecrübelerini tarif ve izah etmesi, Eğitim Psikolojisinin alanına giren insan davranışının nasıl ve niçin meydana geldiği üzerinde durmamız gerektiğini gösterir.¹³ Türkçeye rûh bilimi olarak aktarılan Psikoloji, bireyin rûhsal hayatını inceleyen bir bilimdir. Burada rûh kelimesi, bireyin algı, düşünce, duygu gibi zihinsel süreçlerini, davranışlarını ve bu davranışlara yol açan ana sebepleri ifade etmek için kullanılmıştır. Eğitim ise, insandaki psikolojik ve fizyolojik kabiliyetlerin geliştirilmesi çalışmasıdır.¹⁴ Eğitim Psikolojisi, her yaştaki insanın rûhen gelişim ve tekâmülünün aşamalarıyla ilgili¹⁵ bilim dalıdır. Kur'ân'da, insanın rûh ve bedenden oluşan beşerî kişiliği için ve bu beşerî kişiliğin özünü ve psikolojik eğilimlerini ifade etmek için nefis kelimesi kullanılmıştır. Nefis, insan psikolojisinde var olan zıt eğilimlerin hepsini ifade etmektedir.¹⁶ Bu kavram Kur'ân'da, insanın arzu ve iradesi sonucu ortaya koyduğu davranışlar gibi psikolojik, zihinsel ve fiziksel işlevlerinin hepsini ifade etmek için kullanılmıştır.¹⁷

⁹ Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer ez-Zemâhşerî, *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzil ve Uyûn'ul-Ekâvil fi Vucûhi't-Te'vil* (Beyrût: Dâru l-hyâi't-Turâs'il-Arabî, 1417/1997), 2/589.

¹⁰ En'âm 6/108.

¹¹ ez-Zemâhşerî, *el-Keşşaf*, 2/53.

¹² Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*, (İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1996), 39-41.

¹³ Bayraktar Bayraklı, *İslâm'da Eğitim* (İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1997), 22, 23.

¹⁴ Halis Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985), 47.

¹⁵ Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri* (İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1994), 12.

¹⁶ Ayhan, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, 22, 23

¹⁷ Abdurrahman Dodurgalı, "Nefs ve Eğitim", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 5 (1998), 75, 76.

Psiko-eğitsel süreç, eğitimsel içerikli olup, insanın kabiliyetlerini istendik yönde geliştirmeyi, ona beceri kazandırmayı ve başarılması gereken amaçlara ulaştırmayı hedefleyen süreci ifade etmektedir.¹⁸ Eğitim ve öğretimde, kolaydan zora, basitten karmaşığa, somuttan soyuta sırası ile hedef kitleye bilgi ve beceri kazandırmak amaçlanır. Kur'an'ın muhatapların durum ve şartlarına ve meydana gelen hadiselerle göre peyderpey indirilmesi bu eğitsel süreci gerçekleştirmiştir. Hz. Peygamber'in (as) eğitim metodu ilâhî kaynaklıdır. Bir eğitimci mübellîğ olarak, hedef kitlenin psikolojik ve sosyolojik hayatlarının tabii gelişimine uygun bir seyir takip etmeye önemle riayet etmiş,¹⁹ ilk muhatap kitleyi tedrici bir esasla eğitmiştir. Toplumda inanç ve ahlâk bakımından süregelen yanlış uygulamaların mantıkî tutarsızlıkları söylenmek sûretiyle muhataplar psikolojik olarak değişime hazırlanmış ve bu yanlış inançlar tedricen izale edilmiştir. Kur'an'da insan psikolojisine ve fizyolojisine dair birçok âyetin mevcudiyeti bunun delilidir.²⁰ Kur'an insanı ilâhî değerler doğrultusunda eğitime ve yönlendirmeyi, fitrata uygun şekilde yetiştirmeyi²¹ ve insan-ı kâmil derecesine ulaştırmayı hedeflemiştir.²² İlâhî mesaj, bireyde kişilik inşası ve toplumsal yapıda müspet değişimi amaçlamıştır. Peygamberler, bu amacı gerçekleştiren birer eğitimci psikolog görevi yapmışlardır.²³ Nitekim Hz. Peygamber (as.), "Ben bir muallim olarak gönderildim"²⁴ buyurmuştur. Kur'an'ın insan eğitiminden kastı muttaki ve erdemli bireyler yetiştirmektir. Bu sebeple, nefsi olumlu yönde eğitmenin kurtuluşa vesile olacağı, onu olumsuzluklara gark etmenin de ziyana ve azaba uğramaya sebep olacağı belirtilmiştir.²⁵

Kur'an, insanı zihin, kalp, davranış gibi tüm yönlerini kapsayan bir eğitim sürecine tabi tutmuştur. Bu amaçla, günümüzde eğitim metodu olarak takdim edilen takrir, soru cevap, tekrar, tedricilik, tartışma, imtihan, gözlem ve deney, muhatabını şüpheye sevk etme, modelleme, öğüt verme, kıssa ile eğitim, mesellerle eğitim gibi pek çok başarılı eğitim metodu kullanmıştır.²⁶ İnançla ilgili konular insanın müşâhede alanı dışında olduğu için soyut kavramların daha iyi anlaşılması amacıyla soru-cevap tarzı kullanıldığı gibi açıklayıcı ve etkileyici niteliği sebebiyle kıssa üslûbu kullanılarak zihinlerin arka plandaki inceliklere yöneltilmesi sağlanmıştır.²⁷ Kur'an'da konuların anlatımında musikiyi çağrıştıran bir ahengin varlığı, kıssaların muhatabı akıl yürütmeye sevk eden istidlâlleri, hukukî ve ahlâkî kuralları ifade biçimi, öğretici ve ikna edici olduğu gibi akla ve kalbe de eşit oranda yer verilmiştir. Kur'an'ın ifade üslubundaki hayranlık uyandıran bu etkileyicilik, inanmayanlar tarafından sihir olarak nitelendirilmiştir.²⁸ Kelime ve âyetlerindeki gerek anlam gerekse ses uyumu ve ahenkten etkilenmemek için inkârcılar gürültü çıkarmayı birbirlerine tavsiye etmişlerdir.²⁹

Kur'an'ın hitap üslûbu psiko-eğitsel açıdan oldukça zengindir. Kur'an, insanların düşünce ve algılama süreçlerini etkilemek için çeşitli yöntemler kullanmıştır. Onun içeriği ilk muhatapları olan Mekke müşrik toplumunun hayat tarzına, inanç ve ahlâk sistemine aykırıydı. Buna ilaveten vahiy sürecinde yapılan baskıya ve engellemelere rağmen Kur'an'ın bu anlatım

¹⁸ S. Sonay Güçray vd. "Psiko-eğitim Gruplarının Yapılandırılması ve Genel İlkeler", *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5/1, (Haziran 2009), 135.

¹⁹ Celal Kırcı, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'an'ın Nüzülü", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 197, 198.

²⁰ Salim Öğüt, *Modern Düşüncenin Kur'an Anlayışı* (İstanbul: Rihle Kitap, 2013), 36, 37.

²¹ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 1/111.

²² Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, 43, 44.

²³ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 2/108.

²⁴ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre (Yezîd) et-Tirmizî, *El-Câmiu'l-Kebîr (Süneni Tirmizî)*, (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996), Tefsîr, 66.

²⁵ Şems 91/9, 10.

²⁶ Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: TDV Yayınları, 1990), 240-272; Bayraklı, *İslâm'da Eğitim*, 129, 264.

²⁷ Muhammed Reşit Rıza, *Tefsîru'l Kur'an'il-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)* (Kahire: Dar'ul-Menâr, 1366/1947), 1/280.

²⁸ Mustafa Güven, "Kuran'ın Dili ve Anlatım Üslûbu Üzerine Bir Deneme", *Hikmet Yurdu* 4/7 (2011), 137.

²⁹ Fussilet 41/36.

üslûbu, muhataplarını nâzil olan vahyi takip etmeye ve zamanla Allah'ın emir ve yasaklarına uymaya sevk etmiştir.

2. Nüzûl Sürecinin Üslûba Etkisi ve Psiko-eğitsel Yön

Karşılıklı konuşma, söz ile seslenme,³⁰ maksadını, duygu ve düşüncelerini planlı ve düzgün biçimde aktarmaya hitap denir. Bir hitap, konuşanın söz ile kastettiği anlam, söyleyenden bağımsız olarak sözün delalet ettiği anlam ve sözün söylendiği bağlam içinde kazandığı anlamdan oluşur. Kur'an da Allah'ın insana bir hitabı olması bakımından doğru anlaşılması için bu hususlar dikkate alınmalıdır. Kur'an'ı anlamak için, vahyin inişi esnasında Arap dilinin içinde anlamını kazandığı ilk muhatapların sosyo-kültürel hayat tarzını anlamak gerekir³¹ ki, terminolojide buna nüzul ortamı ve süreci denilmektedir.

Âyetlerin, bazen bir olay, bazen bir soru üzerine nâzil olması, anlık değişen bu durumlara karşı inananların alacakları tavırları belirlemiştir. Gelişmeler karşısında daima haklı çıkması nedeniyle inananların inançlarını sağlamlaştıran vahyin bu iniş şekli, inkârcıları kendi nefislerinde muhasebeye ve hayatlarını kuşatan yanlış inançları sorgulamaya sevk etmiştir. Ashab-ı Kiram arasında nüzul sürecini bilmek âlim olmakla eşdeğer sayılmış,³² nüzul sürecini bilmeden Allah'ın kitabı hakkında konuşmak doğru ve helal bir teşebbüs kabul edilmemiştir.³³ Kur'an ilimlerinde yetkin olan Abdullâh b. Mes'ûd'un (ö. 32/652-653) "Allah'ın kitabında indirdiği her âyetin nerede ve niçin indiğini biliyorum"³⁴ sözü sahabe nazarında Kur'an metni yanında, nüzûl ortamını anlatan bu bilgileri muhafaza etmenin önemini göstermektedir. Vahyin ilk döneminden beri nüzul sürecini bilmek Kur'an'ı doğru anlamının vazgeçilmez referansı olmuştur.³⁵

Âyetlerin inişi ile aralarında ilişki bulunan olay ve olgular, vahyin tencimi/peyderpey indirilmesi, âyet ve sûrelerin Mekki ve Medenîliği nüzul sürecini ifade eder. Nüzul süreci, Kur'an'ın metni içerisinde yer alması da vahyin inzâl şekliyle ciddi bağları bulunmaktadır. İlk muhatapların anlayışı, yaşadıkları ortam ve şartlar özelinde vahiy gerçekleştiği için bu durum vahyin inzâline tesir etmiştir. Ancak bu süreçler ve olgular, ilâhî hitabın nüzulünü zorunlu kılmadığı gibi onu sınırlayan olgular da değildir. Aynı psiko-sosyal ve kültürel yapılarla sahip topluluklar için birer örneklem teşkil etmektedir.³⁶ Hedef kitlenin içinde yaşadığı zaman ve zeminle hitap üslûbunun ilişkisi, muhatapların mesajı doğru anlayıp onun karşısındaki duruşlarını netleştirmelerine katkı sağlamaya yöneliktir.

Kur'an, insanları ıslah etmeyi amaçladığı için muhatapların sosyal çevresini, davranış biçimlerini, değer yargılarını ve toplumda cereyan eden problem ve ihtilafları dikkate almıştır.³⁷ Vahyin ilk muhataplarının anlayışı, bilgi seviyesi, alışkanlıkları, ihtiyaç ve beklentileri, kültürel seviyeleri ile yaşam tarzları, âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlayacak hususlardır. Vahyin lafızları, nüzûl sürecindeki durumlarla eşzamanlı bir tarih içinde somut

³⁰ Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem ibni'l-Manzûr el-İfrîkî el-Mısırî, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâder, 1410/1990), 1/361

³¹ Tahsin Görgün, "İnşa-Haber Ayırımı ve Kur'an'ın Anlaşılması", *17-18 Mayıs 2001 Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*, Ed. Ömer Kara (Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001), 458.

³² Celâleddin Abdurrahman es-Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Darü İbni Kesir, 1436/2015), 21.

³³ Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, *Esbâb-ı Nüzûl*, trc. Necati Tetik-Necdet Çağlı (Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1994), 11.

³⁴ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî *el-Câmiu's-Sahîh* (Beyrut: Dâru ibni Kesir, 1423/2002), "Fedâilü'l-Kur'an", 8; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nişâbü'rî, *el-Câmi'ü's-Sahîh* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006), "Fedâilü's-Sahâbe", 115.

³⁵ Hekim Tay, "Zeccâc'ın (ö. 311/923) Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerine Yaklaşımı", *İslâmi Araştırmalar Dergisi* 30/3 (2019), 365.

³⁶ Fethi Ahmet Polat, "Nas-Olgü İlişkisi Bağlamında Kur'an'a Yaklaşımlar", *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2007), 303-389.

³⁷ İdris Kalay, *İlahî Hitabın Şekillenışı (Hacc, Müzzemmil ve Tevbe sureleri örnekleri)* (Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 5.

hâle geldiği için nassa dair her türlü tarih bilgisi tefsirin ilgi alanına girmektedir.³⁸ İlâhî vahyin indiği çağın ruhunu iyi kavramak Kur'an'ı doğru anlamak için gereklidir. Bu sayede Kur'an'ın, her devirde hitap ettiği kitle ile yakın bir diyalog içinde olan ilâhî vahiy kesitlerinden meydana geldiği³⁹ anlaşılır. İlâhî kudret, muhatapların mesaja ilgilerini canlı kılmak için çeşitli çareler sunma, karşıt durum ve duyguları birlikte verme gibi onların ihtiyaçlarına göre vahiy şekillendirmiştir.⁴⁰ Kur'an, nüzûl ortamında meydana gelen olaylarla uyumlu, şartlara ve ihtiyaçlara göre indirildiği için insanlar tarafından kabul edilmesi kolaylaşmıştır.⁴¹

Muhatap kitlenin yaşam tarzında istendik yönde değişiklik olması için atılan adımlar ve yapılan düzeltmeler o toplumun hayatının akışı içinde gerçekleşmiştir. Yeri ve zamanı gelen bir alışkanlığın ilgası birden gerçekleştirilmemiş, mevcut durumun kendileri için faydadan çok zarar getirdiği söylemi ile toplum küçük adımlarla önce zihin planında psikolojik olarak gelecek yasağa hazır hâle getirilmiştir. İnanç bazındaki değişikliklerde de aynı durum görülmektedir. Mesela, müşriklerin putlarını Allah'ın kızlarının timsali varsaymalarına *أَلَكُمُ الدُّكُّرُ* "Erkek çocuklar size de kız çocuklar O'na öyle mi?"⁴² âyetiyle işaret edilmiştir. Bu âyetle öncelikle toplumda hâkim olan kız çocuklarını hakir görme anlayışı hatırlatılarak yüce olan Tanrı'ya hor gördükleri şeyleri uygun görmenin aklî tutarsızlığı vurgulanmıştır. Böylece meleklerin kız olması hususu ve bunların timsali kabul edilen putlarda ilâhlık vasfının olması etkili bir şekilde nefyedilmiştir. Görüldüğü gibi nüzul süreci, Kur'an'ın tencimi esnasında bireysel ve toplumsal bazda meydana gelen psikolojik ve sosyolojik değişimleri dolaylı da olsa konu edinmiştir.⁴³

Kur'an, muhataplarını eğiterek dönüştürmeyi hedeflediği için, onları akıl yürütmeye sevk ederek ikna metoduyla nâzil olmuştur. Bu nedenle Kur'an'ın doğru anlaşılması için nâzil olduğu bağlamın bütün unsurlarının bilinmesi ve anlaşılması gerekmektedir. Kur'an'ın üslûp ve muhtevasının Mekkî ve Medenî süreçte nâzil olmasıyla alakası vardır.⁴⁴ Bu sebeple Kur'an'ın nüzul sürecini bilmek, ilâhî vahyin muhatap kitlenin gelişimi için takip ettiği eğitim ve ıslah metodunun nasıl olduğunu kavramamıza katkı sağlayacaktır.

3. Mekkîlik ve Medenîlik ve Psiko-Eğitsel Yönü

Mekke dönemi, İslam tarihi açısından yeni bir anlayışın inşa edilmeye başlandığı bir dönemdir. Mekkî sûre ve ayetler bu süreçte fert ve toplumun eğitimi ile ilgili psiko-eğitsel metotlar içermektedir. Mekke'de başlayan eski inanç ve ahlak sisteminin terkedilmesi ve yeni bir inanç ve ahlak sistemi inşa edilmesi süreci Medine döneminde devam etmiş ve tevhid inancına sahip sağlıklı bireylerden oluşan bir toplum oluşturulmuştur. Mekkîlik ve Medenîlik bilgisi bu süreçte takip edilen metotları içerdiği için Kur'an'ı doğru anlamamızı ve Kur'an'ın eğitim psikolojisi tekniklerini bilip yararlanmamızı sağlayan önemli hususlardandır.⁴⁵ Cahiliye Arap toplumunun vahye muhatap olduğu süreçteki psiko-sosyal durumu Kur'an vahyinin şekillenmesinde büyük bir öneme sahiptir. Zira Kur'an vahyi, nâzil olduğu tarihsel bağlamla diyalektik bir ilişki içindedir.⁴⁶ Bu süreçte, ilâhî kudretin müşrik toplum yapısına müdahâlesini ve mevcut kültürü ayetlere konu edinmesi bilgisini içerir.⁴⁷ Mekkî âyetler,

³⁸ Siddık Baysal, "Tanımları Üzerinden Tefsir İlminin Mahiyetine Dair Bir Değerlendirme", *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47, (2005), 227-231.

³⁹ Muhammed Fatih Kesler, "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (II)", *AÜİFD* 44/1 (2003), 37.

⁴⁰ J. Brun Ros, *Hatıplık Sanatı*, çev. Nazife Müren (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973), 38-45.

⁴¹ Hasen Hanefi, "Esbâb-ı Nüzûlün Anlamı Nedir?", çeviren: Ahmet Nedim Serinsu, *AÜİFD* 38 (1998), 230.

⁴² Necm 53/21.

⁴³ İsmail Azmi Altunbaş, *Kur'an'ın Oluşum Süreci (Tencümü'l-Kur'an)*, (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 20.

⁴⁴ Soner Aksoy, "Mekkî-Medenî Süre Tespitinde Üslup ve Muhtevanın Önemi: İnsan Süresi Örneği", *Darulfunun İlahiyat (İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi)* 29/1 (2018), 52, 53.

⁴⁵ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 1/143.

⁴⁶ Mustafa Öztürk, *Kur'an, Vahiy Nüzul* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 193.

⁴⁷ Hekim Tay, Mekke Toplumunda Sosyal Tabakalaşmanın Mekkî Ayetlerdeki İzdüşümü, *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2016), 34.

insanların dünya hayatında sahip oldukları her şeyin fani olduğu vurgusuyla onları düşünmeye davet etmiş ve geçici çıkarlar için diğer insanların aleyhine işler yaparak ebedi hayatı feda etmemeye çağırılmışlardır.⁴⁸

Mekkîlik ve Medenîlik, vahyin ilk muhataplarının içinde bulunduğu coğrafya ve yaşam şartlarından kaynaklı psikolojik hâllerini dikkate alarak eğitilmesini ifade eden kavramlardır. Mekk'e'de yaşayan muhatapların inanç düzeyleri ve psikolojik durumlarına uygun önce Allah'ın birliğine, ahiret gününe ve peygamberlere imana vurgu yapılmıştır. Medine'de bağımsız bir güç hâline gelen Müslümanlar ve ehli kitabın durumları konu edilmiştir.⁴⁹ Sosyal çevrenin insan yaşamı üzerindeki etkisi ile şekillenen birey ve kitlenin psikolojisi hesaba katılmıştır.⁵⁰ Mekk'e döneminde gelen âyetler, Müslümanların içinde bulunduğu psikolojik duruma göre onları rahatlatacak mesajlar sunmuş ve Müslüman olmalarının önündeki her türlü psikolojik engel kaldırılmıştır. Olay ve durumlara zamanında yapılan müdahâlelerle inanan kesimin ilâhî gözetim altında olduğu kendilerine hissettirilmiştir.⁵¹ Kur'ân, toplumun kabilecilik yoluyla tevarüs ettiği değerlerden olan "fasih ve edebi konuşmayı asaletin göstergesi sayma" anlayışını da onlara hitap ederken dikkate almış ve son derece edebi bir dil ve üstün bir üslûp kullanmıştır.⁵² Bazı istisnalar dışında Mekkî sûrelerin ayıt edici özelliği dilde, Medenî sûrelerin ise içerikte temerküz ettiği görülmektedir.⁵³

Kur'ân, cahiliye toplumunun şiire eğilimini dikkate alarak onları etkileyecek tarzda sanatlı bir şiir gibi nâzil olmakla akıl ve kalbe işitme yoluyla ulaşmıştır. Bu evrede Müslüman olanlar büyük oranda okunan Kur'ân'dan etkilenecek, onun edebi üslubuna ve büyüleyici etkisine duydukları hayranlık neticesinde İslam'a yönelmişlerdir. Hz. Ömer'in (ra.) Hakka 69/41-46. âyetlerini dinleyince Müslüman olmaya karar vermesi buna örnek gösterilebilir.⁵⁴ Mekk'e döneminde, Kur'ân âyetleri yaşanan gelişmelere ve aniden ortaya çıkan beklenmedik olaylara göre nâzil olduğu için sorulan sorular anında cevaplanmış ve birçok sorun yerinde çözülmüştür. Medine'ye hicretten sonra ise vahyin geliş seyri değişmiştir. Bazen vahiy gecikmesi Hz. Peygamberin zor durumda kalmasına ve sorulan soruya daha sonra cevap vermesine neden olmuştur.⁵⁵

Mekkî ve Medenî âyetlerde muhatapların inanç düzeyleri ve psikolojik durumları çok iyi tahlil edilerek seviyelerine uygun hitap edilmiştir. Tevhid inancından sonra içtimâî ahlak vurgusu yapılmış, menfi alışkanlıkları terk etmeleri istenmiştir. Bunlardan sonra inananları zekât gibi mali sorumluluklarla mükellef tutmuştur.⁵⁶

4. Kur'ân'ın Tencîmi ve Psiko-Eğitsel Yönü

Necm, bir şeyin farklı periyotlarla parça parça verilen her parçasına denir. Kur'ân yirmi üç senede parça parça indirildiğinden "müneccemen" nâzil oldu denilir.⁵⁷ Kur'ân'ın, muhatap kitlenin ve fertlerinin gelişim sürecine paralel, olgu ve olaylara münasip tencîmen indirilişi, Eğitim Psikolojisi ve Sosyolojisi açısından etkili bir metottur.⁵⁸ Tedricen indirilişi ile

⁴⁸ Ahmet Özdemir, Mekkî ve Medenî Sûreler Bağlamında Dünya Vurgusu, *Bilimname: Düşünce Platformu* 37 (2019/1), 48- 54.

⁴⁹ Atilla Yargıcı, Mekkî ve Medenî Surelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004), 282-284.

⁵⁰ Subhi es-Salih, *Kur'an İlimleri*, trc. M. Said Şimşek (İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015), 174, 176.

⁵¹ Muhammet Fatih Kesler, "Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (I)", *AÜİFD* 43/2 (2002), 96, 97.

⁵² Sıddık Baysal, "Mekkî-Medenî Olgusunun Kur'an Lafız ve İbarelerinin Anlam ve Delaletlerini Belirleyiciliği: 107/Mâûn Sûresi Örneği", *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016), 30, 31.

⁵³ Esra Gözeler, "Surelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/el-Hacc Suresi Örneği", *AÜİFD* 58/1 (2017), 77.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî, *el-Müsned* (Beyrût: Müessesetu'r-Risale, tsz), 1: 262, 263. ; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî, *es-Sîretü'n-nebeviyye* (Beyrût: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1990), 1/383, 384.

⁵⁵ Mesut Okumuş, "Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekkî ve Medeni Ayetler Üzerine", *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27 (2013), 8-12.

⁵⁶ Yargıcı, Mekkî ve Medenî Surelerin Değerlendirilmesi, 282-294.

⁵⁷ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul 1971), 7/4569.

⁵⁸ Kasapoğlu, *Kur'an Psikoloji Atlası*, 1/140.

toplumdaki yerleşik batıl inanç ve kötü ahlâkî davranış şekilleri insanların zihinlerinde sorgulanır hâle gelmiş, zamanla hayatlarından sökülüp atılmıştır.

İnsanlarda saplantı hâline gelmiş yanlış ahlâk ve davranışların değişmesi kısa sürede gerçekleşmez.⁵⁹ Vahyin tencimi, inananların sabır ve metanetini arttırırken, karşıtların tutum ve direncini yumuşatarak ünsiyet sağlamış ve siyaseten yenilgiye uğratmıştır.⁶⁰ Kur'an'ın tencimi, Müslüman bireyin psikolojik eğitimi konusunda rehberlik yapmıştır.⁶¹ Vahyin geliş zamanının belli olmaması vahye ilginin artmasını ve insanların yeni bir âyeti heyecanla beklemesini sağlamış, vukua gelecek hadiselerde karşılaşılabilecek zorluklar için destek ve çözümün vahiyyle geldiği inancını yerleştirmiştir. Sorularının cevabını yeni inen âyetlerde bulan muhataplar ilgilenmiyor görünseler de vahye kulak vermekten kendilerini alamamışlardır.⁶²

Kur'an'ın tedricen indirilmesi Müslümanları psikolojik yönden desteklemiştir. Vuku bulan hadiselerle göre inzal, Mekke'de müşriklerin bedensel ve psikolojik baskılarına, Medine'de ise Ehl-i Kitab'ın psikolojik saldırılarına karşı Müslümanların gönlüne teselli ve ümit kaynağı olmuş, inançlarına kuvvet ve sebat kazandırmıştır. Hz. Muhammed'in (as.) kalbine güven, zihnine şevk vermiş, karşılaştığı zorluklar karşısında psikolojik destek sağlamış ve vazifesini icra etmesini kolaylaştırmıştır.⁶³ Münafıkların psikolojik yıpratmalarına karşı da mü'minler için psikolojik destek mahiyetinde âyetler inmiştir. Ahzâb savaşı esnasında Yahudi ve münafıkların mevcut zor durumu gerekçe göstererek Müslümanların psikolojisini bozmak için yaptıkları aleyhte propaganda⁶⁴ bunun misalidir. Müslümanların şiddetli korku ile sınındığı o gün, inananların endişelerini derinleştirmek amacıyla mevcut şartlara dikkat çeken münafıklar "korkudan helaya gidemiyoruz; Muhammed İran ve Bizans'ın fethini bizlere müjdeliyor, bu vaat apaçık bir aldatmacadır."⁶⁵ diyerek Müslümanların morallerini bozmayı hedeflemişlerdir.⁶⁶ Nâzil olan bu âyetler münafıkların genel durumuna vurgu yaparak Rasulallah'ı teyid etmiştir.

İslam'ın çoğu emir ve yasaklarında olduğu gibi sarhoşluk veren şarabın haram kılınması süreci⁶⁷ de dikkat çekicidir. Günümüzde şarap benzeri bağımlılık yapan maddelerle mücadelede izlenen metot on beş asır öncesinin şartlarında vahyin bağımlılık müptelası bir toplum için takip ettiği tedricin ne kadar ileri seviye bir psikolojik eğitim metodu olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Mesel Yoluyla Anlatım ve Psiko-Eğitsel Yönü

Mesel, bir şeye örnek gösterilen ve onun gibi yapılan şey demektir.⁶⁸ Misil kelimesi bir şeyin sûreti, vasfı anlamında kullanılmıştır.⁶⁹ Mesel, halk arasında kabul görüp yayılan ve herkes tarafından kullanılan her devirde tazeliğini korumuş meşhur ve veciz sözler için kullanılır.⁷⁰ Meselle, yaşanmış ve yaşanması mümkün olmayan olaylar dile getirilir.⁷¹ Meseller,

⁵⁹ Yaşar Kurt, "Kur'an'ın Nüzul Süreci ve Nüzul Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012), 11.

⁶⁰ Selim Türcan, *Neshin Problematik Tarihi* (Ankara: Otto Yayınları, 2017), 49-65.

⁶¹ Kırca, "Tebliğ Metodu Açısından Kur'anın Nüzülü", 197-216.

⁶² Kadri Ziyaettin Coşan, "Hitab Açısından Kur'an-ı Kerim'in Zaman ve Mekan Boyutu", *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü* (Doktora Tezi, İstanbul, 2008), 259.

⁶³ Kasapoğlu, *Psikolojik Tefsir Ekolü* (Ankara: Gece Kitaplığı, 2017), 54.

⁶⁴ Ahzâb 33/11-19.

⁶⁵ Nesai, cihad, 42.

⁶⁶ Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr El-Kurtubî, *El-Cami' li-Ahkami'l-Kur'an* thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1427/2006), 17/95, 96.

⁶⁷ Sırasıyla Nahl 16/67., Nisâ 4/43., Maide 5/90. âyetler.

⁶⁸ Ferâhîdî, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/118.

⁶⁹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Te'vilü Müşkili'l-Kur'an*, thk. Seyyid Ahmed Sakr (Kahire: Dâru't-Turâs 1393/1973), 83.

⁷⁰ Selahattin Yılmaz, "Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996): 237.

⁷¹ Ali Akay, "Kur'an'da Temsîlî Kısaslar", *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBArD)* 1/2 (2003): 235.

dikkat çekici ve etkileyici özellikleriyle, konunun açıklığa kavuşmasını, soyut anlamların somutlaşarak zihninde canlanmasını sağlayarak dinleyicinin psikolojisine ciddi tesir eder, anlaşılması zor manalar açıklık kazanır.⁷²

Mesel, terzinin elbiseyi müşterisinin ölçülerine göre ölçüp biçmesi gibi hâl ve harekete sözle biçilmiş bir ölçü,⁷³ Kur'ân'ın anlatım üslubunun üzerine bina edildiği sembolik anlatım tekniğidir. İnsan maddî olmayan olay ve olguları, duyularla idrak edilebilen varlıklara kıyaslayarak tasavvur ve tahayyül ettiği için temsil üslubu kullanılır.⁷⁴ Böylece anlatılacak hususlar birkaç kelime veya cümleye sığdırılır, rahatça anlaşılması, hafızada yer etmesi, kolayca hatırlanması sağlanmış olur.⁷⁵

Bakara 2/261. âyette⁷⁶ o dönemin insanların rahatlıkla anlayabileceği en kârlı hasat seviyesine işaret edilmiştir. Bu âyette geçen (حَبَّة) sadece buğday için değil, ziraat ürünlerinin geneli için kullanılan bir ifadedir. *اللَّهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ* ibaresi Allah yolunda yapılan her türlü harcamayı ifade etmektedir. Allah'ın dilediğinin sevabını daha da arttıracak ifadesiyle Allah için harcama teşvik edilmiştir.⁷⁷ Getirilen bu meselden Allah için yapılan harcamalara kat kat sevap verileceği hususu, akılda yer edecek tarzda net bir şekilde anlatılmıştır. Ticaretle uğraşan Hicaz bölgesi, özellikle Mekkeliler için olağanüstü bir kâr payından bahseden bu mesel onların dikkatlerini verilmek istenen mesaja yoğunlaştırmaktadır.

6. Kıssa Yoluyla Anlatım ve Psiko-Eğitsel Yönü

فَصَّ fiili sözlükte saç, yün, tırnak kesmek, bir şeyin izini takip etmek, anlatmak ve ölçmek anlamlarına gelir. *الْقَصَصُ* ve *الْقَصَصُ* kelimeleri her şeyin ortası, öne çıkan kısmı, başlangıcı ve göğüs kemiği gibi anlamlara da gelir.⁷⁸ Kur'ân'da bu kelimenin iki anlamı öne çıkmaktadır.⁷⁹ İz sürüp bir şeyin ardından gitmek manasına, Kehf 18/64⁸⁰ ve Kasas 28/11.⁸¹ âyette bu anlamda kullanılmıştır. Birçok yerde ise “bir kimseye bir sözü beyan edip bildirme” anlamıyla kullanılmıştır.⁸² Kıssalarda geçmiş toplulukların yaşamlarından bahseden hususların, verilmek istenen mesaj ile ilgili kısmının kırpılarak ibret amacıyla anlatıldığı söylenebilir.

Kur'ân kıssalarında tevhid inancını benimsetme amacına katkı sağlamayan hususlar zikredilmeyip, maksadı daha iyi anlatacak taraf apaçık öne çıkartılarak dinleyicinin kendi gerçekleri ile yüzleşmesi sağlanmıştır. Vahiy karşısında insan psikolojisi, iman ve inkâr açısından benzerlik arz etmektedir. Doğrudan hitap bazen itiraz ve tartışmaya yol açtığı için mesajın içeriği üzerinde düşünülmez. Kıssa yoluyla anlatımda muhatap kendisini kıssada geçen benzerleri ile kıyaslayarak konuyu ön yargısız dinler ve zihninde canlandırır. Kıssalarda, olay örgüsünün altında yatan itikadi ve ahlâki derse dikkat çekilir ve mesaj insanların anlayışında var olan izah tarzlarına göre en güzel bir şekilde verilir.⁸³ Konu beşerin akıl ve

⁷² Süleyman Koçak, “Kur'ân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/1 (2009), 190, 101.

⁷³ Bedreddin Muhammed b. Abdullah ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî (Mısır: Dâru'l-Hadis, 1427/2006), 326, 327.

⁷⁴ Yaşar Fersahoğlu, *Kur'ân'da Zihin Eğitimi* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1998), 589.

⁷⁵ es-Suyûtî, *el-İtkân*, 611.

⁷⁶ Allah yolunda mallarını harcayanların misali, yedi başak çıkaran ve her başağında yüz dane bulunan bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine kat kat verir...

⁷⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 182.

⁷⁸ İbnu'l-Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 73-75.

⁷⁹ Suat Yıldırım, “Kur'ân-ı Kerimde Kıssalar”, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979), 37; Sadık Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, 1. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler*: Haz. Mehmet Akif Ersin vd. (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994), 88.

⁸⁰ Mûsâ, “Aradığımız şey bu idi” dedi. Hemen kendi izlerini takip ederek geri döndüler.

⁸¹ Kız kardeşine, “Onu izle” dedi. O da diğerlerinin fark etmeyeceği bir köşeden kardeşini izledi.

⁸² İdris Şengül, “Kıssa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/498.

⁸³ Akay, “Kur'ân'da Temsilî Kıssalar”, 234, 235.

anlayış seviyesi uygun, her kesimin rahatça kavramasını sağlayacak şekilde anlatılarak⁸⁴ mesaja uygun bir sahne tasvir edilmektedir. Üzerinde düşünülmesi istenen konu ile ilgili unsurlar zikredilmiş ve muhatabın iç âleminde yaşadığı manevi gerçekliği kavraması amacıyla modeller verilmiş, olay zihinlerde canlı ve etkileyici somut bir manzara ve tablo hâlini almıştır.⁸⁵ İnsan psikolojisi ve sosyal durumu gözetilmiş, aynı durumdaki kimselerin kendilerini kahramanların yerinde düşünmesi sağlanarak⁸⁶ psiko-eğitsel açıdan olumlu etki oluşturularak bireyin içine düştüğü ümitsizlikten kurtulması için hayatına uygulayabileceği hikayelerle ümit verilmiştir.⁸⁷ Model olacak insan karakterini göstermeyi hedeflediği için vakalar “mutlak zaman” içinde gerçekleşmiş, geçmişte etkin olan değerlerin, şimdi olduğu gibi gelecekte de etkin olabileceği bize anlatılmıştır.⁸⁸

Kıssalar, peygamberlerin kavimleriyle münakaşalarının üslubuna ve Müslümanların İslâm'ı tebliğ ederken takip edecekleri metoda işaret etmektedir. Kur'an kıssalarla muhatabı eğitmeyi, insan psikolojisinde bulunan ümit ve korkuyu aynı konu içinde vererek, tevhidi inancının yerleşmesini sağlamıştır.⁸⁹ Kıssalarda ahiret hayatı, canlı ve pratik misallerle anlatılmıştır. Peygamberlerin tebliğinin özde aynı olduğu, toplumların ayakta kalışı, çöküşü ve yok oluşu ile ilgili, hayatın akışında hâkim sosyal kanunların özü ana hatlarıyla gösterilmiştir.⁹⁰ Kur'an kıssalarında anlatılan olayların sosyal-siyasi, maddi-manevi, kültürel ve psikolojik sebepleri tespit edildiğinde, geçmişteki benzer olaylar üzerinde düşünerek benzer durumlar karşısında yapılacakların hatırdaki tutulması gereği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.⁹¹

Enam 6/76-79. âyetlerinde, Hz. İbrâhim kavminin bâtil inançlarından hareketle, onlara Allah'ın birliğini ikna yoluyla benimsetmek istemesi işlenmiştir. Hz. İbrahim, “Bu benim Rabbimdir.” ifadesini, kavminin ürküp kaçmasını engelleyerek, getireceği delilleri dinlemeleri ve aşama aşama batıl tanrılardan tek ma'bud'a erdirmek için kullanmıştır. Kavminin nazarında ilâh olan varlıkları değer bakımından küçükten büyüğe doğru tenkide tabi tutmuş, böylece bâtil inanç üzere olan toplumun dinlemesine mâni olacak karşı tutumun önüne geçmiştir. Kökleşmiş bir inancın önemli figürlerini birkaç delil ile hemencecik ona inananların nazarında batıla çıkarmak mümkün olmasa gerekir. En önemli figürden başlamak ciddi bir karşı koyma direnci oluşturabilir. Bu sebeple Hz. İbrahim, yıldızlar içinde parlak olanından (küçük olanların büyüğü ile) başlamıştır. Sonra o günkü şartlarda en büyüğün bir küçüğü olan ayın ve nihayet güneşin tanrı olup olamayacağını istidlâl yöntemiyle eleştirmiştir. Bu cisimlerde bulunmayan, ancak bir ilahta bulunması gereken ebedilik vasfına dikkat çekmiş, bunların geçici ve değişken varlıklar olduğuna vurgu yapmış ve tanrısal sevgiyle bunların benimsenemeyeceğini söylemiştir.⁹² Yüce Allah, bu kıssayı insanlara örnek getirirken kâinâtın bir yaratıcısı olduğu hakkında akıl yürütme ve istidlâl ile bir sonuca varılacağı gerçeğini göstermektedir.

⁸⁴ Hikmet Zeyveli, “Kur'an Kıssaları”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 9/1-2-3-4 (1996), 180, 181.

⁸⁵ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur'an'da Kıssa Terapisi-Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması-“, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 72, 73.

⁸⁶ Özdoğan, “Peygamber Kıssalarının Etkisi”, 165, 166.

⁸⁷ Adem Akıncı, “Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 52.

⁸⁸ Dursun Hazer, “Kur'an-ı Kerim Kıssalarının Edebî Değeri: Hz. İbrahim Kıssalarını Vaka-Zaman-Mekân-Şahıs Unsurları Açısından Bir Değerlendirme”, *İslâmî İlimler Dergisi: I. Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)* (Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007), 215.

⁸⁹ Ahmet Çelik, “Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur'an Kıssaları”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22 (2004), 87.

⁹⁰ İdris Şengül, “Kur'an Kıssalarının Tarihi Değeri”, *Diyanet İlmî Dergi* 32/4 (1996), 83, 84.

⁹¹ Kılıç, “Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar”, 91-93.

⁹² Muhammed et-Tâhir ibni Âşûr, *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyetu lin-Neşr, 1984), 7/317-320.

7. Tasvîrî Üslûp ve Psiko-Eğitsel Yönü

Sözlükte “biçim vermek, resim yapmak, ayrıntısıyla anlatmak”; istilahta ise, edebî yazılarda olayın geçtiği yeri, şahıs ve eşyayı bütün özellikleriyle betimlemek anlamına gelir.⁹³ Kur’ân, âhiret hayatıyla ilgili durumları, insandaki duyguları, psikolojik hâlleri, insan tarafından algılanması güç hususları tasvir ederek somut ve canlı tablolara dönüştürür ve anlaşılmasını kolaylaştırarak insanın duygularını harekete geçirir. Yüce Allah mesajının kavranması için insanların psikolojisine en uygun tarzda iletmiştir. Tasvir üslûbuyla insanların duygularını ve vicdanlarını etkileyerek ilâhî mesaj algılamaya hazırlar.⁹⁴

Kıyametin kopma sahnelerini betimleyen âyetler, insanın değer verdiği her şeyin yok oluşunu, insanın içine ürperti verecek dehşetli bir sahne şeklinde tasvir etmektedir. Güneşin yavaş yavaş kaybolup söndüğü, kapkaranlık bir dünyada, kaçacak yeri kalmayan insanın üzerine, dağılıp yeryüzüne düşen yıldızların koca koca göktaşları şeklinde yağdığı ve denizlerin kabarıp yeryüzünü sular altında bıraktığı bu sahneler adeta görsel bir manzara ve hâli hazırda cereyan eden bir olayı izler gibi insanların zihinlerinde canlandırmaktadır. Bu sahnelerden hemen sonra insanın yaptıkları amellerle baş başa kaldığı yeni bir hayatın başlangıcı olan hesap günü hatırlatılmakta ve iyi işler işlemenin sadece insana fayda sağlayacağı vurgulanmaktadır. İnsanın böyle çaresiz kaldığı bir durum hatırlatılarak Allah’ın suç saydığı işleri terk etmesi istenmektedir.⁹⁵

İnfitar 82/1-4; Tekvir 81/1-13. âyetlerinde yer alan **لَا** birbiriyle bağlantıyı gerekli gören cümleler arasında kullanılan teşvik edici bir zarftır. Dinleyeni cevabı duymaya hazırlayan, sonra gelecek açıklamayı işitmek için beklenti içinde bırakan, psikolojik olarak ancak bu açıklamayı duyunca rahatlayacağını ifade eden bir edattır. **لَا** kelimesinin bağlacıyla tekrar edildiği on iki cümlede olayın vehâmetini anlatma kastı vardır. **لَا** kelimesinin tekrar edilmesiyle, şartın cevabında yer alan **عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ** ifadesi müstakil olarak her şart cümlesinin anlamı için söz konusudur.⁹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’in kullandığı tasvîr üslûbu, eğitim öğretimde kullanılan sesli ve görüntülü sunum işlevi görmektedir. Münafıkların hâlini tasvir eden Bakara 2/19 ve 20. âyetlerdeki ışık ve aydınlığı güdüler ve beşerî bilgi kaynakları; karanlık, yağmur, gök gürültüsü, yıldırım, şimşek ve bunlar arasında yol alan kimsenin durumu, çeşitli yönleriyle dünya hayatında insan yaşamı olarak anlaşılabilir. İslami bakımından doğru inanç sahibi olmayan insan, bu hayatta karşılaştığı sıkıntıları çözmeye sadece insan elinin yetebileceği imkânlarla yetinmektedir. Bilgi ve becerisinin kâfi gelmediği hususlarda içine düştüğü durumdan dolayı alt şuurunda fırtınalar kopmakta, huzursuzluklar baş göstermekte ve karanlıkta bocalamaktadır. Bu sıkıntılı durumu baskılamak için hayattan daha çok zevk almayı hedeflemekte veya olumsuz düşünceleri unutmak için içki ve uyuşturucuya başvurmaktadır. Bunun etkisi de şimşek çakma hızı gibi geçip gitmekte ve yine aynı karanlık içinde bocalamaya devam etmektedir.⁹⁷

8. Vaad ve Vaîd Üslûbu ve Psiko-Eğitsel Yönü

Vaad, bir şey için söz vermek, vaîd ise azap anlamına gelmektedir.⁹⁸ Kur’ân’daki genel kullanımıyla, vaad ve vaîd, eğitimdeki ödül ve ceza olarak anlaşılabilir. İnsana yapacağı işlerin sonucu önceden bildirilmiş, yaşamı devam ettiği müddetçe yaptığı yanlıştan vazgeçip cezadan kurtulma imkânı verilmiştir. Bireyin evrende cereyan eden doğal hayatın akışına olumsuz müdahâlesi ve Allah’ın koyduğu sınırlara bilinçli riayet etmemesine verilecek ceza erişkin

⁹³ Hüseyin Elmalı, “Tasvir” TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: T.D.V. Yayınları, 2011), 40/135,136.

⁹⁴ Kasapoğlu, *Kur’ân Psikoloji Atlası*, 1/162.

⁹⁵ İnfitar 82/1-4; Tekvir 81/1-13.

⁹⁶ İbni Âşûr, *Tefsîru’t-Tahrîr*, 30/140, 141.

⁹⁷ Hayrettin Karaman vd., *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), 1/83-84.

⁹⁸ Rağîb el-İsfahânî, *Müfredât*, trc. Abdülbaki Güneş - Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 1165.

bireyler için geçerlidir. Eğitimde ödül ve ceza, istedik yönde davranış sergilemeyi pekiştirme amacıyla kullanılmaktadır.⁹⁹

Yüce Allah, koyduğu kurallara uyması hâlinde insanı Cennet ile ödüllendireceğini vaad etmektedir. Kur'ân'da, Cennet ve Cehennem bu hayatta kazanılacağı haber verilmiştir. Yapılması insana usanç veren bir işin sonucunda ödül olması olumlu pekiştirme, işin yerine getirilmemesinin suç sayılması ikinci bir motivasyon aracıdır. Ra'd 13/35. âyette Allah'ın koyduğu kurallara uygun hayat sürenlere söz verilen cennetin güzel vasıfları sayıldıktan sonra, inkâr edenlerin sonunun cehennem olduğu söylenerek Allah'ın emrine uygun davranış sergileme motive edilmiştir. Muhammed 47/12. âyette aynı tarz motivasyon ifadeleri yer almaktadır. İman edip yararlı iş işleyenlerin ebedi kalacakları, altından nehirler akan cennet köşk ve sarayları özendirici ifadelerle anlatıldıktan sonra, inkârcılar tıpkı hayvanlar gibi anlayıştan yoksun, çokça yiyip içen¹⁰⁰ ve sonları ebedi cehennem ateşi olan kimseler şeklinde nitelendirilmiştir. Allah, dünya nimetlerinden yararlanırken nimetin yaratıcısını tanıyıp Onun yolunda çalışanları mükâfat yurdu olan cennetle müjdelerken, nimetlerin gerçek sahibini tanıma çabası göstermeyen inkârcıları ise yararlandığı nimetleri var edenini tefekkür etme kabiliyeti olmayan, düşüncesizce karnını doyuran varlıklara benzetmektedir. Yine Muhammed 47/15. âyette müttakilere, doğal niteliklere sahip su ırmakları, tadı hoş olan süt ırmakları, içenlerine lezzet veren şarap ırmakları, tertemiz bal ırmakları ve her türlü meyvenin bulunduğu bir cennet hazırladığı; emir ve yasaklarını gözetmeden hayat sürenlerin ateşte devamlı kalacağı, bağırsakları parçalayan kaynar su içirileceği hatırlatılmaktadır.

Allah cezayı son çare olarak bildirmektedir. İnsanın arzuladığı her türlü nimetin içinde bulunduğu cenneti özendirici tasvirlerle anlattıktan sonra, kuralları ihlal edenler için tehdit olarak cehennem azabını söylemektedir. Zira aklını kullanarak, dünya nimetlerinin bir var edicisinin olduğunu keşfeden veya Allah'ın elçilerini dinleyerek, Onun emir ve yasaklarına uygun yaşayan her insan için cennet vaad edilmektedir. Böylece Yaratıcısının sevgisini ve kendisi için hazırlanan ödülü kaybetmek istemeyen her insan, içten gelen bir arzuyla Allah'ın koyduğu kurallara uyacaktır.

9. Soru Cevap ve Psiko-Eğitsel Yönü

Bir konu hakkında zihninde soru oluşan kimse artık o meselenin farkına varır, çözüm yollarını aramaya başlar ve öğrenme gerçekleşir. Soru sadece muhatabı sınamak ve cevap almak için değil, onu düşünmeye sevk etmek ve düşündüklerini söyleme ortamı oluşturmak için de sorulur. Soru, öğretilmek istenen konuya muhatabı güdüler, öğrenme isteğini, dikkat ve ilgisini artırır.

Soru cevap yöntemi, etkili eğitim öğretim metotlarından biridir. Soru, konu hakkında iyice düşünmeyi, konuya yoğunlaşmayı ve konu hakkında dikkatin devamlılığını ve canlılığını sağlar.¹⁰¹ Kur'ân, pek çok etkili anlatım metodu gibi soru-cevap üslûbunu da kullanmıştır. Bu üslûp, dinleyeni/okuyanı tefekküre sevk ederek öğrenmenin ve ikna olmanın gerçekleşmesini dolayısıyla ilâhî mesajı içselleştirerek davranışa dönüştürmeyi sağlamaktadır. Soru cevap metoduyla sunulan husus üzerinde dikkat odaklanmakta, böylece konuya ilgi duymayan ve zıt bir tutum içinde olanlar, verilen mesaj üzerinde düşünmeye hazır hâle gelmektedir. Kur'ân'ın sorduğu sorular, muhatabın zihin dünyasına ve duygularına tesir ederek benliğinde iz bırakacak tarzdadır.¹⁰²

Mesela, وَإِذَا الْمَوْءِدَةُ سُئِلَتْ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ¹⁰³ âyetinde geçen بِأَيِّ ذَنْبٍ قُتِلَتْ sorusu, diri diri toprağa gömülen kız çocuğunun hiçbir suçu olmadığını etkili bir şekilde ifade etmektedir. İşlenen suçun çirkinliği ve bu suçu işleyene duyulan öfke sebebiyle, soru suçsuz olana yöneltilmiş, suç

⁹⁹ Sönmez Kutlu, "Va'd ve Va'îd". *T.D.V. İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: T.D.V. Yayınları, 2012), 42/ 414-415.

¹⁰⁰ İbni Cüzey, *et-Teshîl*, 799.

¹⁰¹ Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*, 249, 250.

¹⁰² Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, 1/164, 165.

¹⁰³ Tekvîr 81/8, 9.

işleyen muhatap bile alınmamıştır. Bu yöntem katilin sunulan deliller ile cezaya mahkûm olduğu ve işlediği cinayetin çirkinliğinin ortaya konulduğu durumlarda kullanılan bir yöntemdir.¹⁰⁴ Bu soru, cahiliye Araplarında süregelen tüyer ürpertici meş'ûm geleneği sorgulamaktadır. İyiyi kötüden ayırt etme çağına gelmeyen, tamamen ana-babasına bağımlı küçücük bir kız çocuğu hangi suç sebebiyle böyle bir vahşeti hak etmiş olabilir?¹⁰⁵ Kur'ân, bu soruyu kıyametın kopuşu esnasında dünya hayatının son bulduğu ve bütün varlıkların çaresizlik içinde olduğu bir bağlamda sormuştur. Bu anlatım dinleyenın psikolojisini derinden etkilemekte ve yapılan işin vahim bir cinayet olduğu farkındalığı oluşturmaktadır.

10. Tekrar Üslûbu ve Psiko-Eğitsel Yönü

Bir lafzın farklı yerlerde aynı anlamda iadesine tekrar denir. Kur'ân, uzun bir zaman diliminde muhatap kitlenin örf, adet ve bilinçaltını esas alarak şifahî nâzil olmuştur. Beşerî münasebetlerden kaynaklı hadisâtın tekerrürü mucibince Kur'ân'daki pek çok ifade tekrarlanmıştır.¹⁰⁶ Tekrar, Arapça'nın üslup özelliklerinden bir söz sanatı ve dilin fesahatinden sayılmaktadır. Bir husus tekrarlandıkça kabul edilmesi ve zihinlerde yerleşip kökleşmesi kesinleşir.¹⁰⁷

Günümüzde Sosyoloji, Psikoloji ve Eğitimle ilgili bilimsel araştırmalar, tekrarın insan psikolojisi üzerinde etkili bir metot olduğunu göstermiştir. İnsan psikolojisini etkileyerek ürün satmak veya bir düşünceyi benimsetmek isteyenler tekrar metoduna sıklıkla başvurmuştur. Zira tekrar, bir fikri benimsetmenin ve muhatabı ikna etmenin en etkili ve pratik yoludur. Kur'ân, tekrar üslûbunu, tebliğ edilen hususların kalplere yerleşmesini sağlamak için sıklıkla uygulamıştır. Tekrarla, muhatapların dikkatleri konuya yöneltilerek söylenen hususun tesiri sağlanmıştır.¹⁰⁸

Psikolojik açıdan tekrarın insanı yönlendirmede büyük bir etkisi vardır. Ticari bir afiş pek çok farklı yere asarak veya aynı reklamı kitle iletişim araçlarında belli aralıklarla tekrarlayarak, insanların o ürüne alışmaları ve giderek onu hayatlarının bir parçası gibi görmeleri sağlanmaktadır. Bir fikri belli aralıklarla mutedil bir üslûpla tekrarlamak da insanın o fikre alışıp benimsemesini sağlar. Kur'ân'da tekrar edilen konular daha çok tevhid inancı ile ilgili meselelerdir.¹⁰⁹ Kur'ân'daki tekrarlar, kelime, âyet, kıssa ve özellikle tevhid inancı mihverli konuların yinelenmesi şeklindedir.

Rahmân sûresinde otuz bir defa رَبِّكُمْ تَكْدِبَانِ âyeti reddedilemeyecek örneklerden sonra, Allah'ın azamet ve lütûfkârlığını tanımayanların içinde bulunduğu durumu tevhid sadedinde tekrar edilmiştir. Allah her bir ihtiyaç için var ettiği nimetlerini, bu nimetler hususunda gaflette olanların dikkatini çekip onları uyarmak için tek tek saymıştır. Peygamber'in (as.) doğruluğunu, vahyin gerçekliğini ve Allah'ın azamet ve hikmeti gibi inkârı kabil olmayan nimetlerini açıkladıktan sonra gelen soruyla bunları ikrar etmeyenler azarlanmış ve kınanmıştır.¹¹⁰

SONUÇ

Kur'ân'ın içeriği incelendiğinde, vahyin ilk muhatapları olan Mekke ve Medine ahalisinin örf, adet ve her türlü yaşam şartlarını dikkate alarak onlara hitap ettiği görülmektedir. Muhatapların psiko-sosyal ve kültürel durumları dikkate alınmış ve istenilen doğrultuda davranış sergilemeleri için eğitilmiştir. İlâhî hitap ilk muhatapları özelinde indirildiği için nüzul ortamı ve sürecinin de psiko-eğitsel açıdan ele alınmıştır. Bir söz,

¹⁰⁴ Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Ali el-Kannevci *el-Buhârî, Fetûh'ul-beyân fî makâşidi'l-Kur'ân* (Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1412/1992), 15: 99, 100.

¹⁰⁵ Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd en-Neseî, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vîl* (Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1421/200), 1324.

¹⁰⁶ Demirci, *Tefsir usulü*, 194.

¹⁰⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 497.

¹⁰⁸ Kasapoğlu, *Kur'ân Psikoloji Atlası*, 1/151, 152.

¹⁰⁹ M. Sait Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş* (Konya: Kardelen Yayınları, 2013), 103-105.

¹¹⁰ ibni Âşûr, *Tefsiru't-Tahrîr*, 27/243, 246.

konuşanın kastettiği anlam, kelimelerden oluşan sözün ifade ettiği anlamı ve sözün kullanıldığı bağlam içinde kazandığı anlam şeklinde birbiriyle alakalı üç farklı açıdan farklı anlamlar içerir. Kur'an için birbiriyle bağlantılı bu cihetler, Mekkî ve Medenî süreçler, nüzul sebepleri ve Kur'an'ın peyderpey nâzil oluşudur ki, bunların muhatap kitlenin eğitimi için, birey ve kitle psikolojisini dikkate alarak nâzil olduğunu göstermektedir

Bu sebeple nüzul ortamı ve sürecinin psiko-eğitsel açıdan incelenmesi gereklidir. Her söz söylendiği bağlam içinde anlam kazanır. Kur'an'ın Mekkî ve Medenî süreçleri, nüzul sebepleri ve peyderpey indirilişi, muhatapların eğitimi için birey ve kitle psikolojisini dikkate aldığını göstermektedir. Yüce Allah, bir işin yapılması veya yapılmamasını, muhatapların psikolojisine ve yaşamlarına uygun, onların rahat anlayacağı ve kolay kabul edeceği bir üslûp ile bildirmiştir. Bireyin yaptıklarının ödül ve cezasını bildirirken Cennet nimetlerinin güzelliğini tasvir edip özendirmiş, yasaklarından sakınmayı emrederken Cehennem azabının çetin oluşunu düşünüp anlaması ve bu kötü akıbetten kendisini kurtarması için onun duygu dünyasını harekete geçirecek bir üslûpla anlatmıştır. Kur'an'ın, kıssa, mesel, tasvir gibi edebi üslûpları, insanın duygularını harekete geçirecek, psikolojisine etki ederek onu Allah'ın istediği yöne sevk edecek mahiyettedir. Ahiret hayatı ile ilgili durumların, insanın algı alanı dışında kalması nedeniyle kavranmasını kolaylaştıracak çeşitli metotlar kullanılmıştır.

Kur'an-ı Kerîm, hitap ettiği insanların psikolojik durumlarını ve yaşadıkları ortamın şartlarını dikkate alarak nâzil olmuştur. Bu gerçekten hareketle, farklı zaman ve değişik ortamlarda bulunan insanlara ilâhî hitabın ulaştırılmasında bu hususun göz önüne alınması gerekir. İnsanların içinde bulunduğu durum ve şartlar nazarı dikkate alınarak ilâhî mesajın sunulması, onun anlaşılmasını ve içselleştirilmesini sağlayacaktır. Bu amaçla Kur'an'ın ilk muhatap kitlesinin psikolojik ve sosyolojik durumlarının âyetlerle bağının doğru tespit edilmesi önem arz etmektedir.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Finansman/Funding: Yazar, bu araştırmayı desteklemek için herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledge that they received no external funding in support of this research.

Çıkar Çatışması / Competing Interests: Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan eder / The author declare that have no competing interests.

KAYNAKÇA

- Abdülbaki, Muhammed Fuad. *El-Mu'cemu'l-Müfehres*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1990.
- Akay, Ali. "Kur'an'da Temsilî Kıssalar". *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi (SBARD)* 1/2 (2003), 233-243.
- Ahmed bin Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. Beyrût: Müessesetu'r-Risale, tsz.
- Akbaba, Sırrı. "Eğitimde Motivasyon". *Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi* 13 (2006), 343-361.
- Akıncı, Adem. "Kur'an'daki Kıssalar ve Din Öğretimindeki Yeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13 (2004), 41-63.
- Aksoy, Soner. "Mekkî-Medenî Süre Tespitinde Üslup ve Muhtevanın Önemi: İnsan Süresi Örneği". *Darulfunun İlahiyat [İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi]* 29/1 (2018), 49-69.
- Ali, Süleyman b. "Kur'an'da Yeminlerin Sırları". çev. Mustafa Şentürk - Seyyit Alçi. *Tasavvur: Tekirdağ İlahiyat Dergisi* 5/1 (Haziran 2019), 443-462.
- Altunbaş, İsmail Azmi. *Kur'an'ın Oluşum Süreci (Tencîmü'l-Kur'an)*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.

- Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*. Beyrut: Dâru İhyai't-Türâsî'l-Arabî, trs.
- Ayhan, Halis. *Din Eğitimi ve Öğretimi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1985.
- Bayraklı, Bayraktar. *İslâm'da Eğitim*. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1997.
- Baysal, Sıddık. "Mekkî-Medenî Olgusunun Kur'an Lafız ve İbarelerinin Anlam ve Delaletlerini Belirleyiciliği: 107/Mâûn Sûresi Örneği". *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 3/5 (2016), 23-58.
- Baysal, Sıddık. "Tanımları Üzerinden Tefsir İlminin Mahiyetine Dair Bir Değerlendirme". *Dini Araştırmalar Dergisi* 18/47 (2005), 223-258.
- Bolelli, Nusrettin. *Belâğat*. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1993.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî. *el-Câmiu's-Sahîh*. Beyrut: Dâru ibni Kesîr, 1423/2002.
- Candan, Abdurrahman. "İslâm Hukukunda Yemin ve Ahlâkîlik". *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 15. Ed. Saffet Köse. 431-452. Konya: Mehîr Vakfı, 2010.
- el-Cârim, Ali - Emîn, Mustafa. *el-Belâğatu'l-Vâdıha*. Kahire: Dâru'l-Meârif, tsz.
- Coşan, Kadri Ziyaettin. *Hitab açısından Kur'an-ı Kerim'in Zaman ve Mekân Boyutu*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- el-Cürcânî, Ebu Bekr Abdulkâhir b. Abdîrrahman b. Muhammed en-Nahvî. thk. Mahmud Muhammed Şakir. *Kitâbu Esrâri'l-Belâğâ*. Cidde:Dâru'l Medenî, tsz.
- Çamdibi, Mahmut. *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1994.
- Çelik, Ahmet. "Birey ve Toplumun İslahı Açısından Kur'an Kıssaları". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2004), 55-88.
- Demirci, Muhsin. "Esbâbu'n-Nüzulün Kur'an Tefsirindeki Yeri". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11-12 (1993-1994): 7-25.
- Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. İstanbul. MÜ İFAV Yayınları, 2019.
- Divlekçi, Celalettin. *Anlam-Üslûp İlişkisi Bağlamında Kur'an'ın Üslûp Analizi (Fâtiha Sûresi Örnekleme)*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, 2009.
- Dodurgalı, Abdurrahman. "Nefs ve Eğitimi" *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 5 Ed. Bayraktar Bayraklı. 75-82. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1998.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Çocuğun Din Eğitimi*. İstanbul: MÜ İFAV Yayınları, 1996.
- Durmuş, İsmail. "Üslûp", TDV İslâm Ansiklopedisi. 42/ 383-385. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Elmalı, Hüseyin. "Tasvir" TDV İslâm Ansiklopedisi. 40: 135,136. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Erdoğan, İbrahim Halil. "Nübüvvetin İspatı Bağlamında Kur'an'ın Psikolojik İcâzı". *Kelam Araştırmaları Dergisi [Kader]* 15/2 (2017), 402-420.
- el-Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbü'l-Ayn*. thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrût: Dâr'ul-Kutub'ul-İmiyye, 1424/2002.
- Fersahoğlu, Yaşar. *Kur'an'da Zihin Eğitimi*. Marifet Yayınları, 1998.
- Gedikoğlu, Muzaffer. *Arap Dilinde Kasem*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Görgün, Tahsin. "İnşa-Haber Ayırımı ve Kur'an'ın Anlaşılması". *17-18 Mayıs 2001 Kur'an ve Dil -Dilbilim ve Hermenötik- Sempozyumu*. Ed. Ömer Kara, 443-460. Erzurum: Bakanlar Matbaası, 2001.
- Gözeler, Esra. "Sûrelerin Mekkîliği ve Medenîliği: 22/el-Hacc Sûresi Örneği". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [AÜİFD]* 58/1 (2017), 69-108.
- Güven, Mustafa. "Kuran'ın Dili ve Anlatım Üslûbu Üzerine Bir Deneme". *Hikmet Yurdu* 4/7 (2011), 135-151.
- Hanefî, Hasen. "Esbâb-ı Nüzûlünün Anlamı Nedir?". Çev. Ahmet Nedim Serinsu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 38 (1998), 225-232
- Hazer, Dursun. "Kur'an-ı Kerim Kıssalarının Edebî Değeri: Hz. İbrahim Kıssalarını Vaka-zaman-mekân-şahıs Unsurları Açısından Bir Değerlendirme". *İslâmî İlimler Dergisi: I*

- Kur'an Sempozyumu (14-15 Ekim 2006)*. 205-218. Çorum: İslâmî İlimler Dergisi Yayınları, 2007.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*. Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Isfahanî, Rağıb. *Müfredât*. trc. Abdulkaki Güneş - Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.
- İbni Aşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tûnus: ed-Dâru't-Tûnusiyyetu lin-Neşr, 1984.
- İbni Cüzey, Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kelbî el-Garnâtî. *et-Teshîl li Ulûmi't-Tenzîl*. y.y. el-Müntedâ'l-İslâmî, 1433/2012.
- İbni Hişam, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişam b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. Beyrût: Daru'l-Kitabi'l-Arabi, 1990.
- İbni Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Te'vilü Müşkili'l-Kur'ân*. thk. Seyyid Ahmed Sakr. Kahire: Dâru't-Turâs 1393/1973.
- İbnu'l Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem el-İfrîkî el-Mısrî. *Lisânü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâder, 1410/1990.
- Kalay, İdris. *İlahi Hitabın Şekillenışı (Hacc, Müzzemmil ve Tevbe sûreleri örnekleri)*. Yüksek Lisans Tezi, Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Karaman, Hayrettin vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. "Kur'an'da Kıssa Terapisi -Hz. Peygamberin Kıssalardan Terapi Amaçlı Yardım Alması". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2004), 69-80.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Psikoloji Atlası I*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Kur'an Psikoloji Atlası II*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kasapoğlu, Abdurrahman. *Psikolojik Tefsir Ekolü*. Ankara: Gece Kitaplığı, 2017.
- Kesler, Muhammed Fatih. "Kur'an-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (II)". *AÜİFD* 44/1 (2003), 19-39.
- Kesler, Muhammed Fatih. Kur'ân-ı Kerim'de Hz. Peygamber'e Hitaplar (I). *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43/2 (2002), 91-119.
- Kılıç, Sadık. "Tarih Felsefesi Açısından Kıssalar", 1. *Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler: 1-3 Nisan 1994*. Haz. Mehmet Akif Ers in vd., 87-98. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- Kırca, Celal. "Tebliğ Metodu Açısından Kur'anın Nüzülü". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1983), 197-216.
- Koçak, Süleyman. "Kur'ân'da Mesellerle Anlatımın Eğitim Açısından Değeri". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 9/1 (2009): 187-215.
- Kurt, Yaşar. "Kur'ân'ın Nüzûl Süreci ve Nüzûl Sırasını Esas Alan Tefsir Üzerine". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (2012): 5-39.
- el-Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr. *El-Cami' li-Ahkami'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutlu, Sönmez. "Va'd ve Va'id". *TDVİslâm Ansiklopedisi*. 42: 414-415. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nîşâbü'rî. *el-Câmi'u's-şâhih*. Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006.
- en-Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vil*. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1421/200.
- Okumuş, Mesut. "Kur'an'ın Tedrici Nüzûl Süreci Bağlamında Mekki ve Medeni Ayetler Üzerine". *Eski Yeni: Anadolu İlahiyat Akademisi Araştırma Dergisi* 27 (2013): 7-21.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1990.
- Öğüt, Salim. *Modern Düşüncenin Kur'an Anlayışı*. İstanbul: Rihle Kitap, 2013.
- Özdemir, Ahmet. "Mekki ve Medeni Sûreler Bağlamında Dünya Vurgusu". *Bilimname: Düşünce Platformu* 37 (2019/1): 43-77

- Özdoğan, Öznur. "Bireyin Değerleri İçselleştirmesine ve Yaşamına Peygamber Kıssalarının Etkisi". 8. *Kutlu Doğum Sempozyumu*. Ed. İsmail Yakıt, 154-166. Isparta: Tuğra Matbaası, 2005.
- Polat, Fethi Ahmet. "Nas-Olgü İlişkisi Bağlamında Kur'ân'a Yaklaşımlar". *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'ân'a Yaklaşımlar* 303-389. İstanbul: İz Yayıncılık, 2007.
- Reşit Rıza, Muhammed. *Tefsîru'l-Kur'ân'il-Hakîm (Tefsîru'l-Menâr)*. Kahire: Dar'ul-Menâr 1366/1947.
- Ros, J. Brun. *Hatıplik Sanatı*. çev. Nazife Müren. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1973.
- S. Güçray, Sonay. vd. "Psiko-eğitim Gruplarının Yapılandırılması ve Genel İlkeler". *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2009): 134-153.
- es-Sâbüni, Muhammed Ali. *Safvet'ut-Tefâsîr*. Beyrût: Alem'ul-Kutub, ts.
- Salih, Subhi. *Kur'an İlimleri*. trc. M. Said Şimşek. İstanbul: Hikmetevi Yayınları, 2015.
- Sıddîk Hân, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî el-Buhârî. *Fethu'l-beyân fî makâsîdi'l-Kur'ân*. Beyrût: el-Mektebetu'l-Asriyye, 1412/1992.
- es-Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'an*. Beyrut: Darı İbni Kesir, 1436/2015.
- Şengül, İdris. "Kıssa". TDV İslâm Ansiklopedis. 25/498-500. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Şengül, İdris. "Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri, Kur'ân Kıssalarının Anlam ve Değeri". *IV. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu 17-18 Ocak 1998*. Haz. Mehmet Akif Ersin vd., 169-184. Ankara: Fecr Yayınları, 1998.
- Şengül, İdris. "Kur'ân Kıssalarının Tarihî Değeri". *Diyanet İlmi Dergi* 32/4 (Ankara: DİB yayınları): 63-91.
- Şengül, İdris. "Kur'an Mesajını Ulaştırmada Kıssaların Önemi". *1. Kur'an Sempozyumu: Tebliğler, Müzakereler: 1-3 Nisan 1994*. Haz. Mehmet Akif Ersin vd., 133-140. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1994.
- eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007.
- Şimşek, M. Sait. *Kur'ân Kıssalarına Giriş*. Konya: Kardelen Yayınları, 2013.
- Tay, Hekim. "Mekke Toplumunda Sosyal Tabakalaşmanın Mekki Ayetlerdeki İzdüşümü". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/2 (2016): 33-54.
- Tay, Hekim. Zeccâc'ın (ö. 311/923) "Esbâb-ı Nüzûl Rivâyetlerine Yaklaşımı". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 30/3 (2019): 361-382.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (Yezîd). *El-Câmiu'l-Kebîr (Süneni Tirmizî)*. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1996.
- Tülücü, Süleyman. "Kur'ân-ı Kerîm'in Nüzul Süreci İçinde Arap İleri Gelenleri ile Edip ve Şairlerinin Ona Karşı Tavrı ve Takdirleri". *Diyanet İlmi Dergi* 30/3 (1994): 37-50
- Türçan, Selim. *Neshin Problematik Tarihi*. Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- el-Vahidî, İmam Ebul-Hasen Ali b. Ahmed. *Esbâbı Nüzûl*. trc. Necati Tetik - Necdet Çağıl. Erzurum: İhtar Yayıncılık, 1994.
- Yargıcı, Atilla. "Mekkî ve Medenî Sûrelerin Ana Mesajları Açısından Değerlendirilmesi". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 17/4 (2004): 281-294.
- Yavuz, Yusuf Şevki. "Müteşâbih". TDV İslâm Ansiklopedisi. 32: 204-207. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Kitabevi, tsz.
- Yıldırım, Suat. Kur'ân-ı Kerimde Kıssalar, *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi* 3 (1979): 37-63.
- Yılmaz, Selahattin. "Arap Edebiyatında Atasözleri (Meseller)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (1996): 237-241.
- ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Me'âni'l-Kur'ân ve İ'râbühu*. Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1428/2007.
- ez-Zemâşerî, Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Ömer. *el-Keşşaf an Hakâiki't-Tenzîl ve Uyûn'ul-EkâvîL fî Vucûhi't-Te'vîl*. Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâs'il-Arabî, 1417/1997.

ez-Zerkeşı, Bedreddin Muhammed b. Abdullah. *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî. Mısır: Dâru'l-Hadîs, 1427/2006.
Zeyveli, Hikmet. "Kur'an Kıssaları". *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 9/1-2-3-4 (1996): 177-183.